

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΤΡΙΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΘΕΜΑ: ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

(ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟ ΣΑΜΟΥ, 22-27 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1991)

Τό Τρίτο Διεθνές Συνέδριο 'Ελληνικής Φιλοσοφίας, μέ θέμα τήν Πυθαγόρεια Φιλοσοφία, πραγματοποιήθηκε σ' έναν τόπο άμεσα συνδεδεμένο από ιστορική άποψη μέ τό θέμα του, στό ώραίο Πυθαγόρειο τής άκριτικής Σάμου (Ξενοδοχείο «Δορύσσα»), και διήρκεσε από τήν 22α έως τήν 27η Αύγουστου 1991.

Τό Συνέδριο, πού τελοῦσε υπό τήν αίγίδα τών 'Υπουργείων Πολιτισμοῦ και Αίγαίου, διοργανώθηκε μέ υποδειγματικό τρόπο από τή Διεθνή 'Εταιρεία 'Ελληνικής Φιλοσοφίας και τό Διεθνές Κέντρο 'Ελληνικής Φιλοσοφίας και Πολιτισμοῦ σέ συναντίληψη μέ άλλες ελληνικές και ξένες φιλοσοφικές εταιρείες και σέ συνεργασία μέ τή Νομαρχία Σάμου - 'Ικαρίας και τούς Δήμους Σαμίων, Καρλοβασιών και Πυθαγορείου.

Τό Συνέδριο αυτό, πού σημείωσε εξαιρετική επιτυχία, αποτέλεσε πολύ σημαντικό γεγονός τόσο από επιστημονική όσο και από εθνική άποψη, καθώς συγκέντρωσε σέ μία άκριτική περιοχή μεγάλο αριθμό επιφανών επιστημόνων, ελλήνων και ξένων οί όποιοι συνέβαλαν μέ τίς πρωτότυπες ανακοινώσεις τους στή μελέτη τών διαφόρων όψεων τής Πυθαγόρειας Φιλοσοφίας. "Αλλωστε, το κλίμα φιλίας και συνεργασίας πού επικράτησε μεταξύ τών Συνέδρων - εισηγητῶν και τών άκροατῶν, πού παρακολούθησαν μέ μεγάλο ενδιαφέρον τίς εργασίες του Συνεδρίου, διευκόλυσε τή διεξαγωγή γόνιμων συζητήσεων τόσο εντός όσο και εκτός τών αίθουσῶν συνεδριάσεων.

Έξ άλλου οί δύο εκδρομές - ξεναγήσεις πού διοργανώθηκαν —ή μία στό ιερό νησί τής Πάτμου και ή άλλη στά κυριότερα αξιοθέατα τής Σάμου— έδωσαν στους Συνέδρους τήν ευκαιρία νά απολαύσουν τήν όμορφία του αίγαιοπελαγίτικου τοπίου, νά επισκεφθοῦν σημαντικά ιστορικά μνημεία, πού μαρτυροῦν τή μακραίωνα ελληνική παρουσία στό χῶρο αυτό, και νά θαυμάσουν τόν ιωνικό-αίγαιοπελαγίτικο πολιτισμό.

Οί κάτοικοι τής Σάμου —κυρίως οί εκπαιδευτικοί— έδειξαν έμπρακτο ενδιαφέρον για τό Συνέδριο, τό όποιο, εκτός τών άλλων, αποτέλεσε σημαντικό κοινωνικό

γεγονός για τό νησί. Μέ σκοπό άλλωστε τήν έπαφή μέ τό εϋρύ κοινό τών Σαμίων διοργανώθηκαν ειδικές πολιτιστικές εκδηλώσεις μέσα στό πλαίσιο του Συνεδρίου. Ένδεικτικά αναφέρουμε τή Φιλοσοφική εκδήλωση μέ θέμα τόν Πυθαγόρειο τρόπο του βίου και τή σημασία του για τό σύγχρονο άνθρωπο, ή οποία πραγματοποιήθηκε υπό τήν αιγίδα του Δήμου Σαμίων στην αίθουσα της 'Αγροτικής Τράπεζας στό Βαθύ· τίς εισηγήσεις του διακεκριμένου καθηγητή ελληνικής Φιλοσοφίας και πολιτισμού του Πανεπιστημίου της Ν. Φλώριδας κ. J. Anton και του καθηγητή φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου των Βρυξελλών κ. Λ. Κουλουμπαρίτη παρακολούθησε μεγάλος αριθμός Σαμίων που είχαν κατακλύσει τήν αίθουσα της εκδηλώσεως. Μετά τό πέρας των εισηγήσεων διεξήχθη ενδιαφέρουσα συζήτηση.

Στό αρχαίο θέατρο του Πυθαγορείου δόθηκε πρός τιμήν των Συνέδρων παράσταση του έργου του Εϋριπίδη «Ρήσος» από τό θίασο του Δημοτικού Περιφερειακού Θεάτρου Κομοτηνής· συγκινητική ήταν ή πολυάριθμη συμμετοχή των Σαμίων στην παράσταση αυτή, που έφερε τρόπον τινά σ' έπαφή τίς πνευματικές δυνάμεις της άκριτικής Σάμου μέ τίς καλλιτεχνικές επιδόσεις της άκριτικής περιοχής της Θράκης.

Τήν επίσημη έναρξη των επιστημονικών εργασιών του Συνεδρίου κήρυξε ό 'Αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως καθηγητής κ. 'Α. Κανελλόπουλος, ό όποιος έλαβε ενεργό μέρος στην έναρκτήρια Συνεδρία μέ εισηγήση στην όποία ανέπτυξε σημαντικές απόψεις για τήν πολιτική των Πυθαγορείων· πολύ σημαντικές ήταν και οι παρεμβάσεις του κ. 'Αντιπροέδρου στην συζήτηση που άκολούθησε τίς Εισαγωγικές όμιλίες.

Χαιρετισμούς πρός τούς Συνέδρους άπηύθυναν εκπρόσωποι ελληνικών και ξένων φιλοσοφικών εταιρειών καθώς και οι τοπικές άρχές του νησιού.

Στήν έναρκτήρια όμιλία του ό Πρόεδρος της Διεθνούς 'Εταιρείας 'Ελληνικής Φιλοσοφίας και καθηγητής της Φιλοσοφίας στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνών κ. Κ. Βουδούρης έδωσε μιά σαφή άν και συνοπτική εικόνα της Πυθαγορικής εταιρείας, διερευνώντας όρισμένα καίρια έρωτήματα σχετικά μέ τήν ύφή της, τή γένεση, τήν ιστορική πορεία της, τήν πολιτική της δραστηριότητα, τήν ιδεολογία και τήν έσωτερική της διάρθρωση. 'Η πραγμάτευση του τελευταίου αυτού θέματος οδήγησε τόν όμιλητή στό ζήτημα της φιλοσοφικής αξιολόγησεως του άνοικτου και του κλειστου τύπου κοινωνίας τόσο σε σχέση πρός εϋρείς κοινωνικούς σχηματισμούς όσο και πρός μικρότερες κοινότητες, π.χ. επιστημονικές. 'Η σημαντική συμβολή της ανακοίνωσης αυτής έγκειται στό ότι μέ φιλοσοφικής και πολιτικής ύψης επιχειρήματα ό όμιλητής έδειξε τον πολιτικό κυρίως χαρακτήρα της Πυθαγορικής εταιρείας και εξήγησε επαρκώς τούς παράγοντες που οδήγησαν στην ανάπτυξη καθώς και τήν παρακμή της.

'Ο καθηγητής της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Τορόντο κ. T. Robinson άσχολήθηκε στην πολύ σπουδαία εισαγωγική του όμιλία μέ τόν «Πυθαγόρειο τρόπο του βίου». 'Αφού αξιολόγησε τήν έγκυρότητα των ιστορικών μαρτυριών που άφορούν στον τρόπο βίου των μελών της Πυθαγορικής κοινότητας, ό καθηγητής Robinson προέβη στην έκθεση των κύριων χαρακτηριστικών του περίφημου πυθαγόρειου βίου». Τό σημαντικότερο στοιχείο της ανακοινώσεως αυτής ήταν ή σύναψη του Πυθαγόρειου τρόπου του βίου πρός τίς κυριότερες όντολογικές - με-

ταφυσικές και ήθικες δοξασίες της Πυθαγορικής εταιρείας.

«Ο Πυθαγόρειος τρόπος του βίου: ήθικότητα και θρησκεία» ήταν τό θέμα της πολύ διεισδυτικής ανακοινώσεως του καθηγητή κ. J. Anton. Ο όμιλητής ανέλυσε τόν τρόπο μέ τόν όποιο οί διδασκαλίες τών Πυθαγορείων συνέδεσαν στοιχεία θρησκευτικά —κυρίως όρφικής προελεύσεως— μέ άρχές ήθικης συμπεριφοράς και μέ τή θεωρία περί τών άριθμών. Ο καθηγητής Anton αναφέρθηκε επίσης στην ιεράρχηση τών διαφόρων τρόπων του βίου στην όποία προέβαιναν οί Πυθαγόρειοι, καθώς και στην ιδιαίτερη θέση που αυτοί κατέχουν στην ιστορία της πρώιμης έλληνικής διανοήσεως.

Ο καθηγητής της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Δ. Ουάσινγκτων κ. R. Purtill στην εισήγησή του μέ θέμα «Η αντίληψη τών Πυθαγορείων για τό πρόσωπο» συσχέτισε τίς άπόψεις τών Πυθαγορείων περί της ούσίας, τών ιδιοτήτων και τών σχέσεων τών άριθμών μέ τίς αντίστοιχες άπόψεις τους περί τών ανθρώπινων ψυχών' στη συνέχεια ό όμιλητής έδειξε πώς όρισμένες πυθαγόρειες άπόψεις περί ψυχής μπορούν νά αξιοποιηθοϋν κατά τή διερεύνηση σύγχρονων συναφών προβλημάτων.

Συγγενής άπό θεματική άποψη μέ τήν ανακοίνωση του καθηγητή Purtill ήταν ή εισήγηση του Ύφηγητή Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Μόσχας κ. A. Dobrokhotov, ή όποία είχε τό θέμα: «Σώμα - σήμα: όρισμένες ύποδηλώσεις».

Τό θέμα «Ο Πυθαγόρας και ή φιλοσοφία» ανέλυσε διεξοδικά ό καθηγητής του Πανεπιστημίου Rutgers κ. E. Μπουροδημός. Ο εισηγητής άσχολήθηκε μέ τόν όντολογικό και γνωσιοθεωρητικό χαρακτήρα της Πυθαγόρειας θεωρίας τών άριθμών, κάνοντας ιδιαίτερες αναφορές στίς πτυχές της εκείνης που άφορούν στην κοσμική και τή μουσική άρμονία' αξιολογώντας δέ τήν εν λόγω θεωρία έδειξε τή σημαντική επίδρασή της στην εξέλιξη της φιλοσοφίας και της επιστήμης.

Ο καθηγητής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Monash της Αυστραλίας κ. John Bigelow στην ανακοίνωσή του μέ θέμα *Οί γνώσεις a priori πού είναι ύποκειμένες σε σφάλματα* προέβη άρχικά σε μιά αξιολόγηση της συμβολής τών Πυθαγορείων στά μαθηματικά, αναφερόμενος σε συγκεκριμένα έπιτεύγματα τους συναφώς δέ πρός αυτά τά ζητήματα ανέλυσε στη συνέχεια τήν έννοια της a priori γνώσεως, καθώς και τίς προϋποθέσεις που πρέπει νά πληροϋνται, προκειμένου νά γίνει αϋτή άποδεκτή.

Ο καθηγητής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της ΎΟζακα Ύαπωνίας κ. H. Yamakawa ύποστήριξε στην πολύ σπουδαία ανακοίνωσή του ότι *ό Ζήνων Πυθαγορίζει*, προβαίνοντας σε κριτική εξέταση τών παραδόξων του Ζήνωνα, του Πλατωνικού *Παρμενίδη* και τών συναφών προτάσεων τών *Στοιχείων* του Εϋκλείδη.

Ο αναπληρωτής καθηγητής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Κρήτης κ. Γ. Τζαβάρας, έρμηνεύοντας φιλοσοφικά τά κείμενα του Ύεμπεδοκλή, και κυρίως τό άπόσπασμα B 129, διερεύνησε τίς *Πυθαγόρειες επίδράσεις στη φιλοσοφία του Ύεμπεδοκλή*.

Τό θέμα *Τί κάνει ό Πυθαγόρας στον Παρμενίδη του Πλάτωνα* άπασχόλησε τόν Ύφηγητή της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Ύερουσαλήμ κ. S. Scolnicov, ό όποιος ύποστήριξε ότι στό δεύτερο μέρος του *Παρμενίδη* ύπάρχει έντονη επίδραση της Πυθαγόρειας θεωρίας περί τών άριθμών.

Στήν εξειδικευμένη και πολύ έμπεριστατωμένη ανακοίνωσή του μέ τίτλο «'Ο Φιλόλαος και ό Πυθαγορισμός του «*Τιμαίου*» ό καθηγητής κ. Τ. Robinson, άποδεχόμενος τή γνώμη ότι τά άποσπάσματα 1-7, 13 και 17 του Φιλολάου παρουσιάζουν όρισμένα Πυθαγόρεια δόγματα πού προηγούνται χρονικά του Πλάτωνα, εξέτασε τίς όμοιότητες τής πλατωνικής κοσμολογίας του *Τιμαίου* μέ εκείνη των Πυθαγορείων.

'Η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Hirosaki 'Ιαπωνίας κ. Κ. Kusayama άσχολήθηκε μέ τό συναφές προς τήν ανακοίνωση του καθηγητή Robinson θέμα: «Πυθαγορισμός στην πλατωνική κοσμολογία» και εξέτασε τίς έννοιες τής αλήθειας και τής πραγματικότητας μέσα στο νοηματικό πλαίσιο τής Πυθαγόρειας και τής Πλατωνικής Φιλοσοφίας.

Τό πρόβλημα: «'Ο Φιλόλαος ήταν έπιστημολόγος ή όντολόγος;» άπασχόλησε τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Kobe-Gakuin 'Ιαπωνίας κ. Τ. Suzuki. 'Υστερα από τίς διασαφήσεις των όρων *όντολόγος* και *έπιστημολόγος* ό καθηγητής Suzuki έπιχειρηματολόγησε υπέρ τής θέσεως ότι ό Φιλόλαος ήταν όντολόγος.

'Η *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία στον ύστερο νεοπλατωνισμό* ήταν τό θέμα του Λέκτορα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Πατρών κ. Χ. Τερέζη, ό όποιος, άναφερόμενος κυρίως στο έργο του Δαμάσκιου, ανέλυσε μέ ενδιαφέροντα και πειστικό τρόπο τίς επιδράσεις του πυθαγορισμού στην όντολογία του ύστερου νεοπλατωνισμού.

'Ο άμισθος έπίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου 'Αθηνών κ. Ν. Πολίτης εισηγήθηκε τό θέμα «'Εναντιότητες, δυαρχία και Πυθαγορισμός στην πρώιμη χριστιανική φιλοσοφία», διερευνώντας τίς επιδράσεις πού άσκησε ή Πυθαγόρεια όντολογία στους Πατέρες τής 'Εκκλησίας και στους άλλους χριστιανούς διανοητές τής έποχής αυτής.

'Ο 'Υφηγητής τής έλληνικής φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Sydney κ. Η. Tarrant στην εισήγησή του μέ θέμα *ό Μοδεράτος και ό Νεοπυθαγορικός Παρμενίδης* αναφέρθηκε σε κείμενα φιλοσόφων —κυρίως νεοπλατωνικών— πού επιδίωξαν νά έρμηνεύσουν μέ νεοπυθαγορικά κριτήρια τά έργα του Πλάτωνα και κυρίως του *Παρμενίδη* στη συνέχεια ό όμιλητής εξέθεσε τήν κριτική του Μοδεράτου στίς προαναφερθείσες έρμηνείες του πλατωνικού έργου.

'Ο έπίκουρος καθηγητής τής φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου 'Αθηνών κ. Μ. Μπέγζος άσχολήθηκε μέ τήν «'Επίδραση τής Πυθαγορικής σκέψης στην φυσική φιλοσοφία, του Βαίρνερ Χάιζενμπεργκ», άναφερόμενος σε συγκεκριμένες άπόψεις των Πυθαγορείων πού έπηρέασαν τον Χάιζενμπεργκ αλλά και τή Σχολή τής Κοπεγχάγης γενικότερα στη συνέχεια ό όμιλητής υποστήριξε ότι όρισμένες απ' αυτές τίς άπόψεις μπορούν —και πρέπει— νά βρουν άπήχηση και στην έποχή μας.

Τό θέμα τής επικούρου καθηγήτριας Μαθηματικών του Πανεπιστημίου 'Αθηνών κ. Μ. Παπαθανασίου ήταν «ή επίδραση τής Πυθαγόρειας φιλοσοφίας στην ανάπτυξη τής μαθηματικής άστρονομίας». 'Η όμιλήτρια χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα παραδείγματα έντόπισε και αξιολόγησε, μέσα στα έπιτρεπόμενα από τίς συναφείς ιστορικές μαρτυρίες όρια, τή συμβολή των Πυθαγορείων στην έπιστήμη αυτή συναρτώντας τήν έρευνά της προς τίς γενικότερες μεταφυσικές άπόψεις τους.

'Ο καθηγητής κλασικής φιλολογίας του Πανεπιστημίου 'Αθηνών κ. Α. Παπα-

νικολάου επεξεργάστηκε τό θέμα «Ο Πυθαγόρας σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες τοῦ Λουκιανού» βασιζόμενος κυρίως στή φιλολογική ἀνάλυση τῶν σχετικῶν πρὸς τό θέμα τῶν κειμένων.

Οἱ παραπάνω περιλήψεις δέν ἀφοροῦν βέβαια σ' ὅλες τίς εἰσηγήσεις τοῦ Συνεδρίου, ἀλλ' ἀποτελοῦν μικρό μόνο δείγμα ὅσων συζητήθηκαν σ' αὐτό.

Ἡ δημοσίευση τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ σέ ἐπιστημονικό τόμο θά συντελέσει στήν προβολή καί περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς ἔρευνας γιά τήν Πυθαγόρεια φιλοσοφία, ὄχι μόνον στήν ἑλληνική ἀλλά καί στό διεθνή φιλοσοφικό χῶρο.

Τελειώνοντας εἶναι ἴσως ἀναγκαῖο νά ἀναφερθεῖ ὅτι τό Τρίτο Διεθνές Συνέδριο Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ἦταν ἓνα σύντομο ἐνέργημα τοῦ ΔΕΕΦ καί τοῦ Διεθνοῦς Κέντρου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας μεγάλης ἀξίας ὄχι μόνον ἀπό ἐπιστημονικῆς -φιλοσοφικῆς σκοπιᾶς ἀλλά καί ἀπό ὀργανωτικῆς δεδομένου μάλιστα τοῦ πνεύματος φιλίας, ὁμοψυχίας καί πολιτιστικῆς ἀνατάσεως πού κυριαρχοῦσε καθ' ὅλη τή διεξαγωγή τοῦ Συνεδρίου.

ΣΟΦΙΑ Κ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑ

ΚΟΣΜΟΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ (ΜΥΤΙΑΗΝΗ, 20-24 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1991)

Το Διεθνές Συνέδριο Επιστήμης και Φιλοσοφίας με τίτλο «Κοσμοχώρος και Φιλοσοφία» πραγματοποιήθηκε αυτή τη φορά στην πρωτεύουσα της Λέσβου, Μυτιλήνη. Οι Ανακοινώσεις περιλάμβαναν θέματα σχετικά με τον χώρο και το χρόνο από καθαρά επιστημονικής πλευράς εξεταζόμενα (αστρονομία, φυσική), αλλά και από γενικής φιλοσοφικής θεωρήσεως. Εκτός της ομιλίας του Προέδρου, ακαδημαϊκού κ. Ε. Μουτσοπούλου, με τίτλο "Man in Space: Necessity and vocation", άλλες Ανακοινώσεις με φιλοσοφική σημασία ήσαν οι ακόλουθες:

- P. A. L. Chapman-Rietschi, "Philosophy, star transformation and Okeanos".
- S. G. Karpyuk, "Cosmos in the Greek and Indian traditions".
- M. Papathanassiou, "Cosmos and its dynamics aspects in Hermetic philosophy".
- A. Aravantinou-Bourloyianni, "Anaxagoras' many worlds".
- K. Christodoulou, "Le silence éternel de ces espaces infinis m' effraie".
- M. Protopapa, "Montaigne et l' Univers".
- A. Kélessidou, "Plotin et la thèse de l' incorruptibilité du monde".
- R. Carguilo, "La Lune et le Soleil, espaces philosophiques du libertinage étudié de Syrano de Bergerac".
- C. M. César, "Le cosmos de feu de Gaston Bachelard".
- C. G. Niarchos, "Place, void and time in Aristotle's physics".
- S. A. Evangelinos, "The potens of topos".
- J. - L. Vieillard-Baron, "Le problème des origines de l'espace cosmique".
- M. Koutlouka, "Espace et temps".